

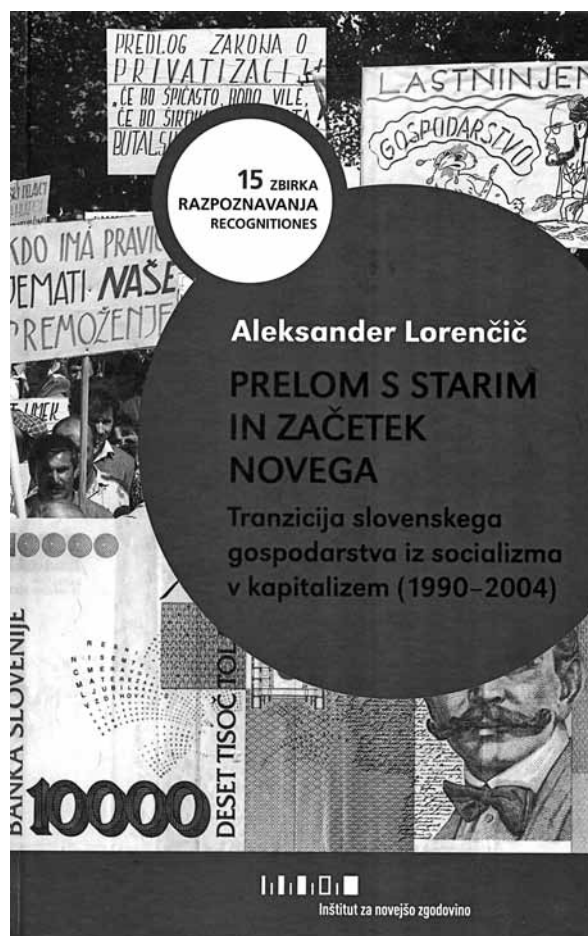
Poti in stranpoti slovenske tranzicije

Aleksander Lorenčič, **Prelom s starim in začetek novega. Tranzicija slovenskega gospodarstva iz socializma v kapitalizem (1990–2004)**. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2012, 520 strani. (Zbirka Razpoznavanja/Recognitiones; 15)

Pravzaprav smo zgodovinarji praviloma vajeni pisati z zgodovinsko distanco. Ne dogaja se prav pogosto, da so procesi, ki so se ravnokar zaključili ali pa celo še trajajo, predmet zgodovinarjevega zanimanja, še zlasti, če gre za teme, ki niso neposredno povezane z aktualnimi političnimi razmerami. Med tovrstne sodi knjiga Aleksandra Lorenčiča, prirejena doktorska disertacija, v kateri se je avtor lotil sistematične analize procesov, ki so načeloma zaključeni, a so še danes zelo aktualni in medijsko odmevni: tranzicije slovenskega gospodarstva iz socialističnega v kapitalističnega. Na zaželeno prisotnost zgodovinarja ob takšnih sodobnih procesih opozarja tudi avtor, ki se je pri svojem raziskovanju moral soočiti z množico (neklasičnih) virov in iz njih izluščiti bistveno.

Obsežna knjiga je strukturirana problemsko in znotraj tega kronološko. Po razlagi temeljnih pojmov avtor razloži zadnje obdobje socialistične Jugoslavije, s poudarkom na neuspešnem reševanju politične in gospodarske krize. V naslednjih poglavjih natančno analizira procese, povezane z (gospodarsko) osamosvojitvijo Slovenije, in sicer v časovnem razponu od nastopa Demosove vlade in njene politike odmikanja od jugoslovanskega gospodarstva pa do leta 2004, ko je bil proces lastninskega preoblikovanja podjetij formalno zaključen in je Slovenija tudi uradno vstopila v evropsko integracijo. Osrednji del knjige je namenjen osvetlitvi tranzicijskih procesov, ob koncu pa slovensko tranzicijo v osnovnih potezah primerja s tranzicijo v nekaterih drugih post-socialističnih državah.

Gospodarska tranzicija je vzporedni pojav politične tranzicije: v našem primeru je šlo za prehod iz (socialističnega) plansko tržnega v (kapitalistično) tržno gospodarstvo. Cilj je bil akterjem nedvomno jasn, poti do cilja pa je bilo več; pravzaprav je šlo za izbiro med neoliberalizmom in keynesianskim modelom, ki zagovarja poseganje države v gospodarstvo. Slovenci

(s)m)o se odločili za prvo pot, prilagojeno seveda našim razmeram.

Osamosvojitve Slovenije in sprememba družbenega sistema sta se – podobno kot zlom socializma v vzhodnoevropskih državah – zgodila relativno hitro, tako da država ni imela pripravljenega načrta gospodarske preobrazbe, pa tudi ne jasne ideje, kako prehod v kapitalizem izpeljati brez večjih socialnih pretresov. Še več, ni bilo niti jasne slike trenutnega gospodarskega stanja. Prazen prostor so izkoristile mednarodne finančne institucije in svetovalci, ki pa o razmerah pri nas niso vedeli prav dosti. Namesto, da bi zasnovali državi prilagojen gospodarski sistem, ki bi pomenil prosperiteto za vso državo in ne le za del njenih prebivalcev, jim je bila primarni cilj dokončna odprava socializma in obstoječih institucij. Edina dilema je bila le odločitev bodisi za šok terapijo bodisi za postopni prehod. Slovenska politika se je odločila za gradualistični, torej postopni prehod (ki pa je po besedah znanega slovenskega ekonomista postal celo bolj postopen, kot so si ga zamislili sami gradualisti). Slovenija se je torej raje kot za šok terapijo in umik države iz gospodarstva odločila za pragmatičnost in postopnost sistemske preobrazbe, kar ji je omogočilo mehkejši gospodarski prehod. Da je bila odločitev pravilna, nam

potrjuje tudi aktualna gospodarska kriza, v kateri se je izkazalo, da vsega ne velja prepustiti delovanju trga in da je (včasih) potrebno posredovanje države.

Izvolitev Demosove vlade 1990. leta je pomenila začetek postopnega prekinjanja vezi slovenskega gospodarstva z jugoslovanskim; že jeseni istega leta je skupni jugoslovanski gospodarski prostor praktično prenehal obstajati, z osamosvojitvijo 1991. leta in uvedbo lastne valute pa je Slovenija dokončno prerezala ekonomske vezi z jugoslovanskim prostorom. To, tu mislim predvsem na izgubo pomembnega tržišča, je imelo sprva tudi negativne posledice za slovensko gospodarstvo, v nadaljevanju pa je povzročilo njegovo prestrukturiranje ter s prehodom iz družbene v zasebno lastnino usmeritev v moderno socialno-tržno gospodarstvo in integracijo v evropski prostor. A začetki samostojne slovenske države so terjali visoko ceno; iluzije, da bo uvedba tržnega gospodarstva nekdanje socialistične države a priori spremenila v države blaginje, so ostale le iluzije. Kakorkoli, Slovenija je po osamosvojitvi začela počasi okrevati; proces transformacije sta zaznamovala gospodarsko prestrukturiranje, pa tudi pojav brezposelnosti, drugo polovico devetdesetih let pa uravnotežena gospodarska rast. Prva leta novega tisočletja nas je presenetil inflacijski šok, opazen pa je že tudi pojav revščine, ki ga (je) država regulira(la) s socialnimi ukrepi. V makroekonomskem pogledu je Slovenija dosegla višek v letu vstopa v Evropsko unijo.

Neizogiben pogoj za gospodarsko preobrazbo je bila privatizacija gospodarstva: denacionalizacija, privatizacija stanovanj, lastninsko preoblikovanje podjetij. Ta proces ni potekal brez težav (polemike so bile dolgotrajne); ko so se odločili za vmesni model med Mencingerjem in Sachsovim, so (nekateri) slovenski ekonomisti protestirali, češ da je bilo domače znanje pri tem zastavljeno. Z današnjega zornega kota je zanimiva (takrat neupoštevana) Ribnikarjeva ideja, da bi se družbeno premoženje moralo prenesti na Pokojninski sklad. Dejansko je bil z Zakonom o lastninskem preoblikovanju podjetij (ZLPP) preko lastniških certifikatov velik del družbene lastnine (po starostnem ključu) razdeljen med državljane. ZLPP je torej sprožil množično lastninjenje podjetij (odpravil je družbeno lastnino), čemur je sledila še (netransparentna) privatizacija državnega premoženja. Proces prestrukturiranja slovenskega gospodarstva je potekal in še poteka, njegova značilnost je tudi prehod iz sekundarnih v terciarne in kvartarne dejavnosti, torej v postindustrijsko družbo.

Izpeljavo omenjenih procesov so spremljala tudi nelegitimna (torej kazniva) dejanja: namerni stečaji podjetij, prenos kapitala na vzporedna podjetja, t.i. divja lastnjenja, sporni menedžerski odkupi, skratka gospodarska

kriminaliteta. Večinoma je šlo za odmevne afere, ki pa praviloma niso rezultirale v obsodbah (v 14 letih je bilo po številnih ovadbah zaradi suma oškodovanja družbene lastnine le okoli 20 (!) obsodilnih sodb, večinoma pogojnih). Težnja države, da se umakne iz gospodarstva, je na široko odprla vrata korupciji (»ugrabitev« države s strani gospodarskih elit). V tranziciji so se namreč vzpostavile politične elite, ki so obvladovale tudi ključne dele gospodarstva.

Po mikrozgodovinski osvetlitvi tranzicije mariborskega gospodarstva avtor ob koncu knjige predstavi še temeljne tranzicijske poteze nekaterih držav, ki so prav tako izšle iz socialističnega sistema – Češke, Madžarske, Poljske, Srbije in Hrvaške ter jih sooči s slovensko tranzicijsko potjo. Omenjene države so uporabile različne modele privatizacije, rezultat je različna lastniška struktura podjetij. Privatizacija v Sloveniji ni – za razliko od primerljivih postsocialističnih držav – omogočala neposrednega vstopa strateških lastnikov (še zlasti ne tujih) v podjetja, država pa je tudi (preko dveh državnih skladov) obdržala sorazmerno velik lastniški delež v nekaterih privatiziranih podjetjih.

Ko danes, po dveh desetletjih obstoja nove države, ko so se v temeljih spremenila lastniška (in druga) razmerja, gledamo na izpeljano slovensko tranzicijo, lahko skupaj z avtorjem ugotavljamo, da to ni bila le zgodba o uspehu. Med pozitivne elemente tranzicije lahko nedvomno štejemo preusmeritev slovenskega gospodarstva na zahodne trge, vstop v mednarodne integracije in seveda proces makroekonomske stabilizacije, zlasti po vključitvi v EU. Manj svetla stran tranzicije pa je bil proces privatizacije gospodarstva (netransparentnost, sporno vračanje lastnine v naravi, divja privatizacija, družbeno nepravilna prerazporeditev bogastva) in pa neodprava medregionalnih razlik. Da proces prestrukturiranja slovenskega gospodarstva ni bil v celoti uspešen, se je pokazalo ob sedanji gospodarski krizi: številna podjetja, ki se niso uspešno prestrukturirala, so propadla. V krizi smo spoznali tudi, da trg ne more biti edini regulator sistema (neoliberalna logika), da je tudi vloga države pomembna in zaželen.

Relevantno, tehtno, kvalitetno napisano delo o procesih, ki smo jim bili tudi sami priča v minulih letih, pa so nam nekako že ušli iz spomina, nam ta dogajanja ponovno obudi in nudi obilo možnosti za družbeno samorefleksijo. Marsikaj nam postane bolj jasno, zato knjigo priporočam v branje prav vsem, ki smo to obdobje aktivno doživljali. Želim si, da bi knjigo vzeli v roke tudi politiki, predvsem zato, da bi se iz nje kaj naučili. In naučijo se lahko veliko.

Marija Počivavšek